

Національна академія аграрних наук України
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН
Міністерство освіти і науки України
Полтавська державна аграрна академія
Департамент агропромислового розвитку
Полтавської облдержадміністрації
Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека
імені І.П. Котляревського
Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

**Матеріали X Всеукраїнської конференції
молодих учених та спеціалістів**

«Історія освіти, науки і техніки в Україні»,

*ПРИСВЯЧЕНОЇ 150-РІЧЧЮ З ЧАСУ ЗАСНУВАННЯ
ПОЛТАВСЬКОГО ТОВАРИСТВА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА*

28 травня 2015 р.

Вінниця–2015

ПОЛТАВСЬКЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО (1865–1920? рр.): ІСТОРИЧНИЙ ПОСТУП ТА ВІХОВІ ЗВЕРШЕННЯ

Кизим С.Л.

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського (м. Полтава);

Самородов В.М.

Полтавська державна аграрна академія (м. Полтава)

Відомо, що сільськогосподарські товариства були галузевими об'єднаннями, діяльність яких мала виражену просвітницьку сутність. З огляду на це нагадаємо, що відомий вітчизняний історик Н.Д. Полонська-Василенко вважала, що вони мали «перед українською наукою колосальні заслуги». Характер діяльності сільськогосподарських товариств приводив до впровадження у виробництво нових сортів рослин та продуктивних порід тварин, передових знарядь праці та удосконалених технологій. Все це значно полегшувало діяльність держави в аграрній царині, призводило, на думку відомого фахівця історії аграрної науки О.Ю. Єлінової, «до суттєвої модернізації сільського господарства».

Зазначене має пряме відношення і до діяльності Полтавського сільськогосподарського товариства (Полтавське товариство сільського господарства, Полтавське товариство сільських господарів), від дня заснування якого виповнюється 150 років. Зважаючи на цю вікопомну подію слід проаналізувати історичний поступ та віхові звершення цієї, однієї з найстаріших та найповажніших універсальних спілок нашої держави, донести до сучасників усі позитивні напрямки її цілеспрямованої діяльності. Це професійне об'єднання майже 55 років було справжнім інтелектуальним центром найбільш розвиненої у хліборобському відношенні Полтавської губернії. Діяльність товариства, без сумніву, вплинула на аграрний розвиток її правонаступниці Полтавської області, яка, без перебільшення, від тих вікопомних днів і до сьогодення є локомотивом сільського господарства України.

Виникнення товариства тісно пов'язане з ім'ям Великої княгині Олени Павлівни – благодійниці, державної і громадської діячки, відомої прибічниці відміни кріпацтва і Великих реформ середини XIX ст. Саме вона звернулася до дійсного таємного радника, князя Л.В. Кочубея з пропозицією організації товариства землевласників Полтавської губернії для вирішення питань, пов'язаних з наданням волі та влаштуванням селян. Головним ініціатором цього проекту – майбутнього Полтавського сільськогосподарського товариства, виступив рідний брат Лева Вікторовича – князь С.В. Кочубей. У 1863 р. він звернувся до губернського предводителя дворянства Семена Миколайовича Кованька з проханням узяти на себе клопотання з організації товариства та скликанні його засновників. Прохання було поновлено у наступному 1864 р. і тільки 21 травня 1865 р. одночасно зі створенням на Полтавщині земських установ імператором Олександром II було затверджено Статут товариства. Під час дворянських виборів 29 вересня цього ж року у приміщенні Полтавського дворянського зібрання відбулося перше засідання членів

сільськогосподарського товариства у присутності місцевих дворян-землевласників, на якому через відмову С.В. Кочубея, першим президентом було обрано Л.В. Кочубея, а першим віце-президентом – С.В. Кочубея. Секретарями товариства у той час (одночасно і казначеями) стали В.М. Остроградський і В.В. Петраш (винагородили за свою працю вони не одержували). До складу новоствореного товариства відразу увійшло близько ста землевласників. У 1866 р. товариство нараховувало 117 дійсних членів, хоч у першому річному звіті було відзначено, що в засіданнях брали участь переважно члени товариства, які мешкали в Полтаві. У подальшому серед них були представники усіх губерній тодішньої Малоросії, а також мешканці Санкт-Петербурга, Москви, Дерпта, Казані, Саратова.

Члени Полтавського сільськогосподарського товариства поділялись на дійсних, почесних і членів-співробітників, або кореспондентів. Дійсні члени (основна частина членів товариства) вносили членські внески щорічно, або один раз на все життя, і тоді вони вважались довічними членами. Рішення про встановлення звання довічних членів товариства було прийняте на засіданні правління товариства 20.03.1879 р. Звання це здобували члени, які одночасно вносили до товариства 100 карбованців, що звільняло їх від звичайних щорічних внесків. Серед довічних членів було немало відомих доброчинців таких, наприклад, як хірург Микола Васильович Скліфосовський та меценат Григорій Павлович Галаган. Почесні члени обирались на все життя і переобиранню не підлягали. Серед них були видатні російські та українські вчені: Філадельф Кирилович Величко, Олександр Іванович Воєйков, Василь Васильович Докучаєв, Анастасій Єгорович Зайкевич, Олександр Олексійович Ізмайльський, Дмитро Іванович Менделєєв, Павло Андрійович Костичев, Дмитро Миколайович Прянішніков (обраний у 1914 р. під час відзначення у Москві 25-річчя його науково-агрономічної діяльності, тоді ж товариство присудило вченому золоту медаль за наукові праці із землеробства), Іван Олександрович Стебут, Олексій Федорович Фортунатов, Лев Семенович Ценковський, а також знані іноземці – француз П'єр-Пауль Дегерен та німець Юліус Кюн. Взагалі за всю історію товариства його почесними членами було 57 осіб. Члени-співробітники, або кореспонденти – особи не місцеві або представники місцевої інтелігенції, які не мали прямого відношення до сільського господарства, але надавали товариству ту чи іншу допомогу. Серед них значаться такі відомі натуралісти, як професори Харківського університету Олександр Васильович Гуров та Андрій Миколайович Краснов, а також професор Новоросійського (Одеса) університету, в майбутньому (1908) лауреат Нобелівської премії Ілля Ілліч Мечников.

У перші роки існування товариство виступило з рядом ініціатив, більшість з яких були пов'язані з особистістю першого платного вченого секретаря Федора Івановича Гейдука, який був запрошений 18 вересня 1866 р. і утримувався коштом президента товариства. З від'їздом останнього у 1869 р. до Франції діяльність товариства, за словами Олімпія Олександровича Іллічевського (секретар товариства у 1901–1920? рр.), «на довгий час майже завмирає».

Тільки через 10 років, влітку 1878 р., з ініціативи Олександра Петровича Величковського (віце-президент товариства з 12.12.1887 по 4.11.1889 р.), це об'єднання почало відновлювати свою роботу. 20 липня 1878 р. під час проведення в Полтаві Ільїнського ярмарку відбулись загальні збори товариства, на які прибуло близько 50 колишніх членів та інших господарів. С.В. Кочубей, обраний президентом товариства, зазначав необхідність «дружньої і посиленої участі всіх членів для досягнення практичних результатів».

Безперервна діяльність товариства припадає на часи президентства Акілеса Івановича Забаринського (1879–1887 рр.), який роком раніше обіймав посаду віце-президента. Не випадково, що за десятирічну діяльність його було обрано почесним членом товариства. Портрет цього добродія прикрасив залу правління товариства. У 1879 р. Полтавське губернське земство прийняло рішення про виділення товариству щорічного асигнування у сумі 2000 рублів на запрошення вченого секретаря, утримання канцелярії, видання праць та 500 рублів на влаштування виставок. З 1893 р. земство бере на себе друкування праць товариства, які мають загальногубернське значення, а також на службу до товариства приймаються платні спеціалісти. Діяльність товариства не вкладається у рамки існуючого Статуту і в 1883 р. затверджується новий Статут.

Після цього у діяльності товариства настає ще одна віхова подія – 12 грудня 1887 р. на посаду президента було обрано Дмитра Костянтиновича Квітку. Обіймаючи майже чверть віку цю посаду, він сприяв найбільшому розквіту товариства. Тому не дивно, що у наступні роки діяльність товариства якісно поліпшується і поглиблюється, воно активно допомагає губернському земству при вирішенні питань економічного розвитку губернії, прагне до створення сільськогосподарського періодичного органу.

Зміни до Статуту товариства 1893 р. надали йому право засновувати у повітах, де мешкає не менше 15 членів, повітові відділи, а також у Полтавському центральному – відділення товариства, спеціалізовані з окремих галузей сільського господарства. На основі цього були відкриті відділення у Тинькові, Золотоноші, Кременчуці та Лубнах. У 1895 р. здійснюється пропозиція члена товариства, знаменитого художника і палкого прихильника плідівництва Григорія Григоровича Мясоєдова про створення при товаристві відділення садівництва. У 1903 р. відкривається відділ бджільництва, який у 1910 р. було перетворено на самостійне губернське товариство бджільництва. У 1905 р. починає діяльність кооперативне відділення, а у 1914 р. був одержаний дозвіл на організацію лісового відділення, але відкриття його було відкладено до закінчення військових дій. Взагалі ж у Полтавській губернії на 1912 р. нараховувалось 254 загальних і 251 спеціальних сільськогосподарських товариств. За їх кількістю Полтавська губернія на той час займала перше місце в Російській імперії.

У часи виникнення товариства його правління пропонувало ідею створення дослідної установи та видання періодичного органу для розповсюдження сільськогосподарських знань. Ще перший президент товариства Л.В. Кочубей на початку 1876 р. виступив з проектом заснування

при товаристві «...ферми для проведення сільськогосподарських дослідів». Члени товариства настільки цікавились цією новою справою, що ще до створення зазначеної установи проводили низку експериментів у кращих господарствах і широко використовували їх результати. З огляду на це слід зазначити, що член товариства князь Володимир Олександрович Кудашев вдруге в Російській імперії та вперше на теренах України у своєму маєтку в с. Кириаківка Кременчуцького повіту організував дослідне поле (1878–1890 рр.), на якому першим заклав багатофакторний стаціонарний польовий дослід з вивчення глибини оранки, впливу органічних добрив та строків оранки пару. Він першим у Російській імперії порушив існуючі погляди на глибину обробітку ґрунту під озимину, експериментально довів переваги мілкого обробітку, як способу збереження ґрунтової вологи. Праці князя з названих питань було відмічено Золотою медаллю Імператорського Вільного економічного товариства (1896). Л.В. Кочубей особисто виділив ділянку землі у Демидівській економії у маєтку дружини Єлизавети Василівни (Полтавський повіт, поблизу Решетилівки), на якій були закладені перші дослідні під керівництвом секретаря товариства Ф.І. Гейдука. Тільки у 1884 р замість проектованої дослідної станції товариству за підтримки Полтавського губернського земства вдалося заснувати у Полтаві Дослідне поле з метеорологічною станцією та агрономічною лабораторією. Згідно зі Статутом цього закладу, затвердженим Полтавськими губернськими земськими зборами на засіданні 10 жовтня 1884 р., Дослідне поле створене при Полтавському сільськогосподарському товаристві для «проведення культурних дослідів, а також для дослідження ґрунтів, насіння тощо». У 1910 р., через 25 років плідної роботи Дослідного поля, при скромному бюджеті у 7–10 тисяч рублів на рік, воно було перетворене на Дослідну станцію з низкою спеціальних відділів і достатнім персоналом спеціалістів. На думку провідного вченого з історії сільськогосподарської дослідної справи професора Віктора Анатолійовича Вергунова, створення Полтавським сільськогосподарським товариством першої в країні постійнодіючої галузевої дослідної інституції – є головним та найбільш результативним досягненням його діяльності.

На початку вісімдесятих років у штаті товариства з'являються перші агрономи. У 1889 р. встановлюються чотири посади урядових агрономів і завдяки наполегливим поданням Полтавського сільськогосподарського товариства один з них призначається для обслуговування Полтавської губернії. Департамент землеробства надає товариству право обрати кандидата на цю посаду і затверджує особу, обрану товариством. Ним з 5.11.1889 р. став кандидат сільського господарства Павло Михайлович Дубровський. У грудні цього року його було обрано членом Полтавського сільськогосподарського товариства. Губернський урядовий агроном брав активну участь у роботі Дослідного поля, товариства, з грудня 1896 р. був обраний його віцепрезидентом, а згодом і почесним членом.

З часу заснування товариство почало видавати орган гласності, який у своєму першому вигляді носив назву «Протоколов собрания», де друкувались

виключно протоколи засідань у скороченому вигляді. У додаток до них товариство друкувало доповіді і брошури.

З метою популяризації сільськогосподарських знань і успіхів сільського господарства у лютому 1867 р. на власні кошти президента товариства князя А.В. Кочубея було розпочато видання сільськогосподарської літератури, серед якої чільне місце належало першому на Полтавщині фаховому виданню під назвою «Сельскохозяйственный сборник, земледельческий журнал, издаваемый Полтавским обществом сельского хозяйства». Цей двомісячний збірник, виходив три роки (1867–1869 рр.) і швидко завоював увагу та прихильність читанської аудиторії. Передплата на нього лише у перший рік перевищила 500 примірників. Вирішальну роль у цьому відіграв учений секретар товариства Ф.І. Гейдук, який був редактором часопису. У 1868 р. одним із членів-засновників товариства князем М.О. Долгоруковим було запропоновано замість «Сборника» поновити видання «Журналов общества» для публікацій крім протоколів засідань, доповідей, звітів, статті з теорії і практики сільськогосподарського виробництва. Журнали виходили шістьма випусками на рік, об'ємом не менш п'яти друкованих аркушів. За відсутності спеціального редактора формування випусків журналу здійснювали члени правління товариства. Лише у 1896 р. був створений друкований орган Полтавського сільськогосподарського товариства – журнал «Хуторянин», присвячений інтересам сільського господарства, кооперації, промисловості і торгівлі. Цей ілюстрований часопис, обсягом близько двох друкованих аркушів, виходив в окремі роки по 52 номери, з досить солідним накладом у понад 10 тис. примірників. Виходили покажчики змісту: річні (1901, 1902, 1905, 1906–1908, 1910, 1911, 1916 рр.), піврічні (1912–1915 рр.). З 1909 р. почали виходити збірники сільськогосподарських статей під назвою «Календарь Хуторянин», у підготовці яких брали участь спеціалісти з найголовніших питань сільського господарства та кооперації. Першим редактором «Хуторянина» був Дмитро Костянтинівич Квітка, який з грудня 1887 р. до 1906 р. був президентом товариства, одночасно займав посаду управителя Полтавського відділення селянського банку (з 1883 р.) та дворянського банку (з 1885). З 1906 р. редагування було передано Павлу Миколайовичу Маламі, якій був тоді віце-президентом товариства. З березня 1907 р. журнал редагував Павло Іванович Гриневич, обраний президентом товариства. З липня 1907 р. редактором був призначений віце-президент товариства Павло Петрович Ганько. З березня 1911 р. відповідальним редактором (з травня 1917 р. – голова редакційної комісії) журналу став президент товариства Андрій Петрович Шимков, поважний вік якого не давав змоги приділяти належної уваги цій копіткій роботі, тому в останні місяці видання журналу (з № 2 за 15 січня 1917 р.) цю діяльність здійснював завідуючий редакцією Дмитро Йосипович Ярошевич, який з 1906 р. був її відповідальним секретарем.

За часи Гетьманської держави була невдала спроба відновлення видання «Хуторянина». На загальних зборах членів товариства восени 1918 р. було визнано за необхідне відновити випуск журналу з 1919 р. Тоді було запропоновано, щоб часопис виходив українською мовою, однак більшістю

голосів (33 проти 13) ця пропозиція була відхилена. Було прийнято рішення, що статті друкуються тією мовою, якою вони написані авторами. Слід зазначити, що ще у кінці 1915 р. редакційний комітет журналу вирішив внести зміни до програму додатків до журналу і друкувати матеріали не тільки російською, а українською мовами. Ці зміни не були затверджені губернською адміністрацією і друкування статей українською мовою було заборонено. Подальші політичні події кінця 1918–1919 рр. зробили неможливим відновлення видання журналу «Хуторянин».

У 1911 р. побачила світ праця «Труды Полтавского общества сельского хозяйства за 1910 год. Выпуск I. Журналы заседаний Правления, Совета Опытной Станции и Коммисий». Вочевидь, що це був перший і останній випуск праць товариства під такою назвою.

Вагоме місце у діяльності товариства займали сільськогосподарські виставки. У 1879 р. завдяки матеріальній підтримці Полтавського губернського земства товариство організувало першу губернську сільськогосподарську виставку, яка проходила у Полтаві з 15 по 25 липня під час Ільїнського ярмарку і була розміщена «на горі, у дворі і будинку Губернського земства». Ця виставка переважно великих землевласників мала величезний успіх.

Згодом губернські виставки повторювались, чергуючись, у Полтаві (1883, 1886, 1893, 1909 рр.), у Кременчуці (1881, 1896 рр.) і в Ромнах (1880, 1884, 1899 рр.). Для відзнаки найкращих експонентів товариство започаткувало низку своїх медалей: золоті, срібні і бронзові великі та малі. Ними нагороджувались як окремі особи, так і колективи, як Полтавської губернії, так і за її межами.

Значне місце у діяльності товариства займала організація з'їздів сільських господарів, присвячених спеціальним галузям. Перш за все це стосується розвитку вівчарства на теренах Полтавщини та в інших губерніях Півдня Росії. Ще у шістдесятих роках XIX ст., коли в губернії було широко розповсюджене тонкорунне вівчарство, товариство почало працювати над створенням племінного розплідника та школи вівчарів. Робота ця була поновлена у 1880 і 1881 рр., коли товариство провело два з'їзди вівчарів та боніторів, розпочало вивчення місцевих порід – решетилівської і сокільської та здійснило дослід з покращення грубошерстного вівчарства шляхом прилиття крові каракульських овець. З цією метою за 25 років (починаючи з 1888 р.) товариство спорядило вісім експедицій до Бухари, звідки було вивезено майже дві з половиною тисячі племінних овець на суму близько ста тисяч рублів. Із зазначеної кількості півтори тисячі голів потрапили у господарства Бессарабської, Таврійської, Херсонської, Катеринославської, Харківської та інших губерній. Поява там чистокровних каракульських стад привела до широких успіхів метизації.

У 1912 р. товариство провело своїм коштом експедиційне обстеження великих каракульських стад Полтавської, Таврійської, Катеринославської, Бессарабської, Херсонської і Харківської губерній, результатом чого стала видана у 1914 р. товариством праця класика зоотехнії професора Харківського ветеринарного інституту Михайла Федоровича Іванова «Каракулеводство на Юге России. Опыт зоотехническо-экономического исследования» (з

написками тварин, близько 200 сторінок тексту). Все зазначене дало поштовх для наукових досліджень утримання та годівлі каракульських овець, які з 1913 р. почали проводитись на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції.

Діяльність товариства у галузі конярства спершу обмежувалась лише періодичними доповідями стану галузі, клопотаннями про розширення земської конюшні, про зміну правил користування жеребцями та іншим. Тільки у 1895 р. зростаюча дорожнеча вирощування ремонтного коня та занепад селянського конярства примусили товариство скликати перший спеціальний з'їзд конезаводчиків і конярів Полтавської губернії, за пропозицією якого було засноване постійне Бюро з'їздів конезаводчиків, яке складалось із представників конезаводчиків (по одному з кожного повіту Полтавської губернії). У наступні роки з'їзди періодично повторювались, а розробка заходів з розвитку конярства перейшла до постійного Бюро з'їздів конезаводчиків. На основі даних, одержаних на виставках, товариство дійшло висновку, що кращим матеріалом для покращення місцевого робочого коня є представники арденської породи (чистокровний арденський гірський кінь).

Для поліпшення відгодівлі і збуту свиней та великої рогатої худоби товариство у вісімдесятих роках XIX ст. запросило до Полтавської губернії спеціаліста Департаменту для надання консультацій з відгодівлі свиней та першим у Росії організувало на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції проведення дослідів з цього питання. У 1902 р. було організовано поїздку сільських господарів Полтавської губернії (по одному з кожного повіту) для вивчення Лондонського та інших закордонних ринків.

За сприяння повітових сільськогосподарських товариств і земств було засновано 21 племінний пункт з биками симентальської породи з метою покращення місцевої худоби (на 10000 рублів, одержаних від уряду при сприянні Московського сільськогосподарського товариства). У 1911 р. при товаристві було відкрито постійну комісію з тваринництва, яка складалась із фахових спеціалістів і господарів, зацікавлених цими питаннями. Комісія організувала місцеве відділення Харківської племінної книги.

У 1888 р. на прохання президента Полтавського сільськогосподарського товариства Д.К. Квітки Міністерством землеробства і державних маєтностей до Полтави був відряджений спеціаліст з молочної справи, завідувач казенною пересувною маслоробнею Володимир Степанович Рибаків. Полтавських господарів він знайомив з покращеними способами виділення масла і виробництва деяких видів французьких сирів, вирощуванням телят, відгодівлею та доглядом за худобою. Цікавий факт наведено у некролозі на В.С. Рибаків. Член товариства В.Я. Дем'янюк, перераховуючи заслуги В.С. Рибаків, який за 11 років обслужив 20 господарств Полтавської губернії, зазначав: «До 1889 р. у Полтаві, за твердженнями старожилів, не було вершкового масла, тоді як зараз його можна придбати не тільки у кожній бакалійній крамниці, але й інші міста Полтавської губернії мають на своїх базарах масло, сир бакштейн і брі з економій, навчених В.С. Рибаківим». Після закриття у 1899 р. Міністерством землеробства казенної пересувної маслоробні

В.С. Рибаків працював (до раптової смерті у 1902 р.) інструктором по скотарству і молочній справі з прикомандируванням до Полтавського сільськогосподарського товариства і допомогою від земства. Сам Володимир Степанович винайшов маслоробню, якій дав назву «Полтавка», за неї він неодноразово одержував нагороди на сільськогосподарських виставках.

Значний внесок зробило товариство у розвиток землеробства губернії. Обговоренню питань землеробства була присвячена більша частина засідань товариства та його друкованих праць. Важливі результати у галузі рільництва були одержані не тільки на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції, а й у приватних господарствах членів товариства. Товариство неодноразово проводило випробування сільськогосподарських машин та знарядь. У 1882 р. воно організувало дослідження Полтавської губернії в ентомологічному відношенні, а також заснувало насіннєвий розсадник. У десятих роках ХХ ст. товариство почало обробку матеріалів (зведення праць) Полтавської дослідної станції, а також дослідних полів губернії з подальшою їх публікацією з метою використання даних не тільки спеціалістами, а й широким колом господарів – практиків і популяризаторів сільськогосподарських знань.

Велику увагу товариство приділяло розвитку тютюнництва, яке було розвинене у північно-західних повітах губернії. Протягом двадцяти років (1883–1904 рр.) його правління провело сім з'їздів тютюників (у Полтаві, Ромнах, Лохвиці), а також порушило ряд клопотань, спрямованих на охорону інтересів місцевого тютюнництва. Товариство сприяло місцевим господарям у справі розведення сортів турецького та американського тютюну, постачало їм насіння.

Восени 1916 р. при Полтавському товаристві сільського господарства було відкрите Насіннєве бюро, яке у 1917 р. видало «Краткий каталог кормовых, огородных и цветочных семян» (№ 1, весна 1917 г.).

З метою сприяння розвитку садівництва в Полтавській губернії товариство ще на початку вісімдесятих років ХІХ ст. виступило з клопотанням перед земськими зборами про заснування у Полтаві школи садівництва. На його прохання в Полтавську губернію був відряджений урядовий спеціаліст із садівництва, влаштовані курси із садівництва і нарешті засновано при товаристві відділення Садівництва, яке за сприяння урядових агрономів вивчило стан садівництва в губернії і влаштувало ряд губернських галузевих виставок.

Варто окремо зупинитись на організації в Полтаві школи садівництва, яку товариство розглядало першим і найважливішим кроком у розвитку садівництва. У 1889 р. було порушено питання про її створення, а восьмого вересня 1895 р. Полтавська школа садівництва і городництва II розряду була відкрита для перших 30 учнів. Навчальний план школи передбачав підготовку досвідчених садівників, які вивчали не лише плодівництво, садівництво і городництво, а й бджолярство, хмелярство, шовківництво, знайомились з лозоплетінням та столярним ремеслом. Курс навчання тривав три роки (не рахуючи тримісячного підготовчого курсу з жовтня по грудень) з обов'язковим річним перебуванням на практиці у садовому господарстві. Попечителем

школи став президент Полтавського сільськогосподарського товариства Д.К. Квітка.

Завдяки зусиллям товариства в Полтавській губернії були засновані нижчі сільськогосподарські школи: у Лубнах, с. Жабки Лохвицького повіту, Кобеляках, Золотоноші, а також школа плідівництва та городництва у с. Велика Павлівка Зіньківського повіту.

Керівництво Полтавського сільськогосподарського товариства вперше порушило клопотання про організацію на Полтавщині вищого аграрного навчального закладу. Спецрішення з цього питання було прийняте ще 10 грудня 1894 р. Навесні 1909 р. правління товариства виступило з ініціативою увічнення 200-річчя Полтавської битви відкриттям агрономічного інституту імені Петра Великого. Через рік товариство запропонувало відкриття в губернії агрономічного інституту імені династії Романових. На засіданні 25 вересня 1913 р. створило для цього спеціальну комісію на чолі з президентом А.П. Шимковим. Усі ці намагання залишилися марними, хоч вони стимулювали суспільну думку та призвели до відкриття сільськогосподарських вишів у Воронежі та Саратові. Остання спроба була здійснена восени 1916 р. Тоді правління товариства разом із керівництвом губернського земства намагалось вирішити питання про переведення до Полтави з Царства Польського Ново-Олександрійського інституту сільського господарства та лісівництва, але марно. Цей уславлений вищий навчальний заклад було переведено до Харкова (нині це Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва).

У галузі лісівництва товариству належить ініціатива порушення питання про лісозбереження (початок покладено у 1867 р.), а також про спеціальну організацію із заліснення та закріплення пісків, про що товариство почало клопотатись у 1892 р. Ця пропозиція товариства була здійснена через декілька років і поступово з'явилась велика організація, яка займалась боротьбою із пісками та ярами. Окрім цього товариство організувало низку нарад, присвячених питанням лісівництва та лісозбереження, скликало три з'їзди лісівників. Ініціатором їх проведення в Полтаві був вчений-лісовод, активний член Полтавського сільськогосподарського товариства Віктор Михайлович Борткевич, який у 1903–1914 рр. працював лісомеліоратором Полтавського губернського земства.

Враховуючи надзвичайно важливе значення для сільського господарства дослідження кліматичних умов місцевості шляхом проведення метеорологічних спостережень, Полтавське сільськогосподарське товариство виступило ініціатором влаштування метеорологічних станцій. У 1883 р. за пропозицією президента товариства А.І. Забаринського була прийнята постанова про відкриття в Полтаві при товаристві метеорологічної станції. З цією метою секретарем товариства, кандидатом Петровської академії В.П. Фурдуєвим були придбані на кошти товариства у Харкові метеорологічні інструменти, частина яких пізніше, у 1884 р., була замінена на більш точні з Головної фізичної обсерваторії (нині Головна геофізична обсерваторія імені О.І. Воейкова, С. Петербург). Перша метеорологічна станція Полтавського сільськогосподарського товариства була відкрита у с. Рибці, в економії

Єлизавети Іванівни Скоропадської-Милорадович – видатної полтавки, знаменитки, активної діячки Полтавського сільськогосподарського товариства. Статистичний матеріал спостережень, проведених секретарем товариства кандидатом Харківського університету Левом Аркадійовичем Хитрово, почав друкуватися у «Журналах» товариства з 1885 р. З жовтня цього ж року метеорологічна станція з Рибців була переведена на Дослідне поле. Проведені спостережень та обробка статистичного матеріалу велась першим директором Дослідного поля Борисом Петровичем Черепакінім.

У 1884 р. товариство висунуло клопотання перед губернським земськими зборами про асигнування йому 1000 рублів для влаштування різних повітах губернії 10 метеорологічних станцій. Тоді Губернські земські збори асигнували Товариству зазначену суму на придбання інструментів для 10 станцій. У 1886 р. було відкрито метеорологічну станцію у м. Чорнух Лохвицького повіту, на якій проводив спостереження кандидат Харківського університету О.Ф. Русінов. На прохання товариства Головна фізична обсерваторія надсилала попереджувальні телеграми про наступні зміни погоди. Товариство збирало статистичні матеріали не тільки поточних змін погоди, а також відомості від господарів та вміщені у різних періодичних виданнях. Метою цього було простеження впливу змін погоди на врожайність сільськогосподарських культур.

У 1915 р. Полтавському товариству сільського господарства виповнилося 50 років. У доповіді О.О. Іллічевського, зробленій на ювілейних загальних зборах товариства 29 вересня 1915 р., зазначалось: «до початку теперішньої війни дві з установ – дослідна сільськогосподарська станція і щотижневий сільськогосподарська газета «Хуторянин» досягли помітного розвитку загального визнання, і являють собою міцно усталені заклади, здатні самі по собі утримувати життя товариства на відомій висоті і приваблювати до себе увагу діячів на агрономічній ниві». Президент товариства А.П. Шимков запропонував тоді відзначити ініціатора створення товариства С.В. Кочубея встановленням його портрета у залі засідань товариства.

Спадкоємцем Полтавського сільськогосподарського товариства слід вважати Полтавське наукове сільськогосподарське товариство, головою якого у 1922 р. було обрано Віктора Івановича Сазанова, на той час директора і завідувача відділами рільництва та селекції Полтавської сільськогосподарської дослідної станції. Згодом на базі товариства, яке збиралось за адресою – вулиця Пушкінська, 55, у 1922–1923 рр. діяла Полтавська філія Сільсько-Господарського Наукового Комітету України. Але це вже були інші інституції, з іншою історією та іншими зверненнями.